

ALEVÎ İNANÇ KÜLTÜRÜNDE HZ. MUHAMMED

M. Saffet Sarıkaya

Giriş

Alevî inanç kültüründe Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabullerin iki boyutu vardır. İlki bütün Müslümanlar tarafından benimsenen, geniş anlamıyla Hz. Adem'den itibaren Hz. Muhammed'e (as) kadar gelen peygamberleri ve onların tebliğlerini kabul etme biçiminde ifade edebileceğimiz nübüvvet/peygamberlik inancına bağlı Hz. Muhammed (as) ile ilgili inançlardır. İkincisi Türk milletinin din anlayışı paralelinde Hz. Muhammed'in şahsiyle ilgili geliştirilen her türlü psikolojik, sosyal tavır ve tutumlardır. İlk boyutta Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabuller, onun tarihî şahsiyeti, sahip olduğu nebevî misyonu, tebliğ ettiği dini ve ondan nakledilen hadis ve sünnet geleneğini içerir. İkinci boyutta ise, dinî düşüncenin gelişimine paralel olarak, Türklerin Müslümanlaşma sürecindeki din anlayışları çerçevesinde Hz. Muhammed'e (as) yükledikleri dinî statü söz konusudur. İkinci boyut, kültürel değişim ve gelişimi ifade eder. Müslümanlar, karşılaştıkları değişik inanç kültürleriyle etkileşimleri sonucu Kur'an'da anlatılan ve tarihte bilinen Hz. Muhammed'in şahsiyetinden farklı, menkıbevi, kutsal halelerle örülü kabuller geliştirmişlerdir. Konumuzla ilgisi bakımından özellikle tasavvufî geleneğin buna katkısını belirtmek gerekir. Makalede Alevî kültüründe Hz. Muhammed (as) ile ilgili inançlar bu çerçevede ele alınacak, konuyla ilgili yazıyla tespit edilen şifahî geleneğin yanı sıra yazılı edebiyattan da istifade edilecektir. Alevî kültür geleneğinde yetişen yetkin kimselerin güncel eserleri ve çeşitli web sayfalarında yer alan ideolojik nitelik taşımayan bilgiler kullanılacaktır. Bu metinlerde yer alan Hz. Muhammed (as) ile ilgili kabuller, herhangi bir mezhep nitelemesine tabi tutulmamakla birlikte çok özgün olanları veya Alevîlere özgü bazıları metin içinde irdelenecektir.

Tarihî Şahsiyetiyle Hz. Muhammed (as)

Şefîü'l-müznibin Hak'dan Muhammed Mustafa geldi
Cihan ehline fahr olsun anın tek mücteba geldi (Hatai)

Ahmed ü Mahmûd Ebu'l-Kâsım Muhammed Mustafa
Ana kardeşim dedi çün Rahmeten-lil'alemin (Yeminî)

Hz. Muhammed, 570 yılında Mekke'de doğdu. Babası Abdullah o henüz doğmadan ölmüştü. Annesi Amine de altı yaşındayken ölünce çocukluğu dedesi Abdülmuttalib ve amcası Ebu Talip'in yanında geçti. Hz. Muhammed ticaretle uğraşan Ebû Talip ile beraber

Suriye ve Yemen de dâhil olmak üzere birçok yere gitti. Bu arada çeşitli ticari kervanlar sahibi olan Hz. Hatice ile evlendi. Bu evlilikte Hz. Fatma doğdu. Hz. Muhammed yolculukları ve Mekke’de yaşadığı tecrübeyle zaman zaman Nur dağında inzivaya çekiliyordu. Bu yalnızlıklarında kendisine risâlet görevi verildi. Alevi nesir edebiyatının en güzel örneklerinden *Kitab-ı Cebbarkulu*’nda bu olay şöyle özetlenir:

“Hakk’un emriyle Muhammed dünyâyâ geldi. Şevk viridi, güneş gibi, cihân nûr ile doldu. Cebrâîl âyet indirdi. Farz, sünnet bildirdi. Taklîdler, tahkîk [oldu]. Küfrü, aradan kaldırdı. Muhammed, mirâca vardı. Acâyib hikmetler gördü. Hak Teâlâ beş vakit namâzı, ümmetine armağan viridi. Allah emir itdi, buyurdu. Hakkı, bâtili ayırdı. Emir olanı, Muhammed ümmetine duyurdu. Hak, bâtil seçildi. Âleme, nurlar saçıldı. Perde kalktı aradan, cümle hicâblar açıldı. Küffârlar, îmâna geldi. Kimi şöyle, hâricî kaldı. Dîn-i İslâm, âşikâre çıkdı. Hüküm, Muhammed’in oldu.”

Hz. Muhammed’e ilk inananlar Hz. Ali ve eşi Hz. Hatice’ydi. Hz. Muhammed (as) çok tanrıcılığı ve onun etrafında gelişen adaletsizliği reddediyordu. Müslümanlık, bütün kötülöklere ve haksızlıklara karşı en güzel seçenektir. Hz. Muhammed’e inananların sayısı hızla arttı. Bu durum zengin Mekkelileri tedirgin etmeye başladı. Mekke’nin ileri gelenleri Hz. Muhammed’i peygamberliğinden vazgeçirmeye çalıştılar. Vazgeçiremeyince de baskı ve şiddete başvurdular. Bunun üzerine Hz. Muhammed (as) Müslümanların daha güvenli yerlere göç etmelerine izin verdi. 615’de Müslümanların bir kısmı Habeşistan’a (Etiyopya) gittiler. Hz. Muhammed (as) ve yakın çevresi mücadelelerini Mekke’de sürdürmeye devam ettiler. 619’da Hz. Muhammed’in en büyük destekçileri Ebû Talip (Hz. Ali’nin babası) ve eşi Hz. Hatice vefat edince baskılar artmaya başladı. Hz. Muhammed (as) Medine halkından gelen davet üzerine 622’de Medine’ye hicret/göç etti.

Hz. Muhammed’in Medine’de karşılaştığı ilk güçlük, Muhâcirûn/hicret edenlerin yoksulluklarıydı. Bu nedenle o, Medineli Ensar ile Muhâcirûn arasında kardeşlik tesis etti. Böylece Müslümanlardan kurulmuş İslâmî değerlere göre şekillenen yeni bir toplumun temellerini attı. Alevî kültüründe farklı formlarda *musahiplik* adı altında yaşatılan gelenek bu kardeşliğin yeniden canlandırılması, hatırasının yaşatılmasıdır.

Mekkeliler düşmanlıklarına devam ettiler ve bazı Arap kabilelerini Hz. Muhammed’e karşı kışkırttılar. Bedir (624), Uhud (625), Hendek (627) başta olmak üzere müşriklerle çeşitli savaşlar yapıldı. Kul Himmet, Hz. Muhammed’in bazı savaşlarını destanlaştırarak mısralara dökmüş, adeta manzum bir siyer dile getirmiştir. Örnek olarak Uhud savaşını anlattığı uzun

destanında, savaş esnasında Hz. Peygamber'in düştüğü sıkıntıyı ve bunun inanan kalplerde yarattığı teessürü dile getirdiği şu mısraları veriyoruz:

Zayıf oldu İslam askerinin işi
Arada da kaldı gazilerin başı
Şehit düştü Muhammed'in ön dişi
Anda çok ağladı Eyyub Ensari (Kul Himmet)

Hz. Muhammed (as) bütün bu savaşlardan zaferle çıktı. 630 yılının Ocak ayında Mekke'ye girdi. Şehirdeki bütün putları yok etti. Mekkeliler için af ilân etti. İslam bütün yarımadaya yayıldı. Hz. Muhammed (as) 632'de hac ziyaretinde bulunduktan sonra (Veda Haccı) Medine'de Hakka yürüdü.

Bu tarihî realitenin inanç boyutunu, Hz. Muhammed'i çeşitli vesilelerle dile getiren Alevî metinlerinden takip etmek mümkündür. Hemen pek çok dini metinde İslamî geleneğe uygun olarak Allah'a hamdden sonra Rasulüne salât, selam ve övgü yer alır. Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*'ına başlarken Allah'a hamd ile birlikte "Ve dahi selam ve salavât ol peygamberler serverine ve mürseller ulusuna ve enbiyaların ve evliyâların mihterine olsun kim dükeli 'âlemi onun dostluğuna yarattı", diyerek, Hz. Muhammed'i salât u selâm ile yâd edip, "Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik," Enbiya, 107. ayete telmihte bulunmuştur.

Çün senin hoşluğuna yarattı Sâni' âlemi
Ayağın toprağına canım fedadır ya Nebi
Her münafık kim seni gönlinde inkar eyledi
Ta ebed yanmag cehennemde revadır ya Nebi (Hatai)

Erdebilli Safevî tarikatı kurucusu Şeyh Sâfi bu salât ve selamı övgü cümleleriyle süslerken esasen Hz. Muhammed'in vasıflarını zikreder:

Ol server-i kâinât ve hulâsa-i mevcûdât, ol şefî-i ümmet ve serheng-i kıyâmet ve erkân-ı risâlet, ân bülbül-i gülistân-ı hakikat ve ân hâce-i dünya ve âhiret, sadr-i saffe-i safâ ve mâh-ı kubbe-i vefâ, muallâ ve müzekkâ ve müctebâ a'nî Hazreti Muhammed el-Mustafa sallallâhu teâlâ aleyhi ve sellem hazretleri

Hatipoğlu, manzum *Makâlât* çevirisinde Hz. Muhammed'in son, hak peygamber oluşu, âleme rahmet için gönderilişi, insanlar için ihsan oluşu, delil, kılavuz ve önder oluşu, cömertliği, mucizeleri, Tanrı'nın nuru oluşu gibi nübüvvetle ilgili vasıflarını şu mısralarla dile getirir:

Muammed ki cihân fahridür ol şâh
Habîbimdür didi ol şâha Allah
Muammed seyyid-i cân Mustafâ'dur
Muammed dîn ü imân Mustafâ'dur
Muammed bil ki hatmi'l-enbiyâdur

Muhammed gevher-i kân Mustafâ'dur
Muhammed huccet-i Hakk'dur Hudâ'dan
Muhammed sözi Kur'an Mustafâ'dur
Muhammed kullara Hakk'dan atâdur
Muhammed ahd(u)peymân Mustafâdur
Muhammed fahr u âlemdir Hudâdan
Muhammed ferd ü fermân Mustafâ'dur
Muhammed menba-ı cûd-ı keremdür
Muhammed nûr-ı Yezdân Mustafâdur
Muhammed mûciz-i envâr-ı Hakkdur
Muhammed kân-ı furkan Mustafadur
Tamâmât evliyânun rehberidir
Hatâ vü küfr (ü) 'illetden berîdür (Hatipoğlu)

Yeminî'nin *Faziletname'sinde Ağâz-ı Şerh der Medhi'n-Nebî (as)* başlığında Hz. Muhammed (as) yaratılmışların sultanı, bütün peygamberlerin imamı; sözleri Tanrı'nın sözleri (*O kendiliğinden konuşmuyor, onun konuşması bildirilen vahy iledir, Necm, 3-4. ayetlere telmih var*) olduğunu söyler. O, Peygamber'e inanmayanın murdar olduğunu, gerçeklerden beri, bilgidен ve bilgeliğten uzak olduğunu şu beyitlerle dile getirir:

Yakîn sultân-ı 'âlemdir Muhammed
Serâser cân-ı 'âlemdir Muhammed
Yakîn evlâd-ı 'âdemdir Muhammed
Hem evvel yine hâtemdir Muhammed
Behişt ehline sultândır Muhammed
Da'vây-ı dîn ü imândır Muhammed
Kemâl-i sırr u Sübhândır Muhammed
Yakîn bil 'arş u Rahmândır Muhammed
Kamû mürsellerin oldur imâmı
Kelâm-ı hak durur anun kelâmı
Kim ikrar etmezse oldı murdar
O hakdan hem hak andan oldı bizar
Bu şeytan menzilinden bil eşedir
Ki bilmeye anı yüzi ehaddir
Ki mîmi Ahmedün 'ilm-i sıfatdır
Bunu fehm itmeyen bî-marifetdir
Bunu bilmeyene icmâ'i insân
Demişler şekli 'âdem tab-ı hayvân (Yeminî)

Şah İsmail Hatai'nin aşağıdaki şiiri ise onun ahirette mü'minlerin şefaathçisi olarak kabul edildiğine dair güzel bir örnektir.

Asiyim yüzüm karasın sil Muhammed Mustafa
Dertliyim derdim çaresin kıl Muhammed Mustafa
Yerde görmez gökte görmez kör münafıklar seni
Yerde sensin gökte sensin ya Muhammed Mustafa

Başı üryan sine gîryan kamu efgan ağlaşır
Çağrısub feryad ederler ya Muhammed Mustafa
Dâr-ı vechin çektiler iki gözüm nûruna
Neyleyim görmedi gözüm ya Muhammed Mustafa
Men ne işledim kimseler bilmez halim
Yazılı defterin içre sil Muhammed Mustafa
Ruz-ı mahşerde gelüben şefaata senden bize
Vardığın mirac hakkıyçün ya Muhammed Mustafa
Hatay'ın isyan içinde yüz tutup hazretine
Ayıbımızı gelem yüze ya Muhammed Mustafa (Hatai)

Bütün bunlar Alevî kültürünün nübüvvet inancında Hz. Muhammed (as) ile ilgili kitabî, belirgin bir siyer bilgisine sahip olduklarını göstermektedir. Burada çocukluğu ve gençliği türlü sıkıntılarla geçen, dürüst, güvenilir kişiliğiyle yaşadığı toplumda mümtaz bir yere sahip, Tanrı tarafından, dini insanlara tebliğ için seçilmiş, bu seçilişinin gereği diğer insanlardan ayrılan nebevî vasıfları olan bir peygamber söz konusudur. Ancak bu vasıflar onun risâlet görevinde türlü zorluklarla karşılaşmasına, meşakkatler çekmesine engel olmamıştır. Hz. Muhammed (as) bütün zorlukların üstesinde gelerek Allah'ın dinini en güzel şekilde tebliğ edip, kendisine inananlardan bir yeni toplum inşa etmeyi başarmıştır. Görevini tamamladıktan sonra da Hakka yürümüştür.

Menkıbevî Şahsiyetiyle Hz. Muhammed (as)

Ana hatlarıyla verdiğimiz Hz. Muhammed'in bu tarihî yaşantısının yanında, Müslümanlar arasında, muhtemelen karşılaşılan yeni kültürlerin etkileri ve başka nedenlerle, onun doğumundan itibaren bazı harikulâdelikleri beraberinde taşıyan ve ölünceye kadar bu mucizelerle içli dışlı, her an ilahî yardıma mazhar olan neredeyse insanüstü bir peygamber tasavvuru geliştirilmiştir. Özellikle popüler kültürde etkin olan bu peygamber tasavvurundan Anadolu Alevî kültürü de uzak kalamamıştır. Şah İsmail'in iki şiiri bunun çok çarpıcı örnekleridir:

Şu Aleme bir nûr doğdu
Muhammed doğduğu gece
Yeşil kandilden nûr indi
Muhammed doğduğu gece

Muhammed anadan düştü
Kafirlerin aklı şaştı
Bin kilise yere geçti
Muhammed doğduğu gece

Anda göbeği kesildi
Gözüne sürme çekildi
İsmi Muhammed okundu
Muhammed doğduğu gece

Ağlayan uşak avındı
Doğuran ana sevindi
Kafirler imana geldi
Muhammed doğduğu gece

Huri kızlar geldiler
Muhammed dinin sordular
Nûrdan kundağa sardılar
Muhammed doğduğu gece

Muhammed kalktı oturdu
Ali hizmetin yetirdü
Yer gök salavat getürdü
Muhammed doğduğu gece

Melekler hazır hepisi
Doldu Muhammed tapusu
Açıldı cennet kapusu
Muhammed doğduğu gece

Şah Hatayi'm der dervişler
Sağ olsun cümle kardeşler
Secdeye indi ağaçlar
Muhammed doğduğu gece

(Hatai)

Der Nâ't-ı Resul (sav)

Ol şem' ki nûr-ı enbiyâdır
Ol nûr ki mâh-ı evliyâdır
Didi ana hayy-ı sâni-i pâk
Levlâke lemâ halektü'l-eflâk
Müştâkı anın kamû peygamber
Mâ'mûri anın mülûk-i Sencer
Ol izi türab kurretü'l-ayn
Ol mâye makam-ı kabe kavseyn
Ol kıldı münevver âftâbı
Şak itdi eliyle mâhtâbı
Kâfir diledi delil-i tavzih
Rîk etdi anın elinde tesbih
Çün bâd-ı seher peyâma geldi
Ahû yügürüb selâma geldi
Kasd itdi ana çü hasm-ı bed-hû
Şehd oldı anın önünde agû

Gül viridi anın der sıfatın
Kumrular ohudu mu'cizâtın
Daş mû'ciz-i birle dile geldi
Hem sâyesi nûrı bile geldi
Ayâğı basan yer oldu sartaç
Cevlân-ı Burâk sûy-i miraç
Ta'n itdi felekde mihrü âye
Salmadı vücudı yere sâye
Din leşkerine himâyet itdi
Hak yolu bize hidâyet itdi
Öz ümmetine kılub güzide
Oldı dü cihanda nûr-ı dîde
Hem şanına münzel oldu Kur'an
Gark eyledi küfri oldu Fûrkan
Çün hatm-i delili Rûşen oldu
Eşcâr eğildi secde kıldı
Nûr itdi yeri yüzi çerağı
Pür itdi saçı kamû dimağı
Ol şeb ki yürüdi sûy-i Cebbar
Cibrîl önünce gaşiyedar
Hak hazreti sâru yol varanda
Refrefle tøkildi sündüs anda
Hatm oldu cemi'-i enbiyâde
Oldı melekût ana piyâde
Ruhü'l-kuds oldu gaşiyedar
Geçdi yedi gökleri sebekbar
Nâlin hacetse basdı arşa
Nûr rehi doldı arş ü ferşe
Ger cümle peygamber itdi mû'ciz
Mu'cizde kamûnı kıldı aciz

(Hatai)

Bu şiirlerde Hz. Peygamberin hayatı baştan sona bir mucizeler yumağı şeklinde dile getirilmekte, bütün peygamberlerin mucize konusunda ona karşı aciz kaldıkları dile getirilerek onun büyüklüğü mucizeleriyle desteklenmektedir. Benzer anlatıları Şeyh Sâfi, Seyyid Hüseyin, Yemînî, Kul Himmet, Pir Sultan Abdal vb. Alevî ve Bektaşî geleneğinde sıklıkla görmek mümkündür.

Tasavvufî Boyutuyla Hz. Muhammed: Vahdet-i Vücut, Nur-ı Muhammedî, Hak-Muhammed-Ali Algısı

Bu anlatı türünde popüler kültürdeki algılamalar kadar, bu algılamaları besleyen tasavvufî düşüncenin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Varlık algısına bağlı olarak zaman-mekân algısı da farklı olan tasavvufî düşüncede Hz. Muhammed'in ruhanî varlığı Tanrı'nın ilk

tecellî mertebesi, ilk yaratılan nur olarak telakkî edilir. Özellikle Muhyiddin İbnü'l-Arabî ile Anadolu'da oluşan sûfî zümrelerde bariz izlerini gördüğümüz vahdet-i vücud anlayışı çerçevesinde nur-ı Muhammed veya hakikat-i Muhammed denilen anlayışı Alevîlerde belirgin olarak ve Hz Ali'yi de bu anlayışın bir parçası kılacak bir formda bulmaktayız. Bu formda özellikle Hz. Ali'ye nispet edilen velâyet vasfının nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufî-Şîî düşünceyle örtüşerek nur-ı Muhammedî'nin maddî tezahürleriyle ilgili rivayetlerle desteklenir.

Mahabbettir Lâilâhe illâllah
Mahabbettir Muhammed Resulüllah
Mahabbettir Ali Şah veliyyullah
Üç isim, manada birdir mahabbet (Kul Himmet)

Nefeste ifadesini bulan bu tevhid-nübüvvet-velâyet birlikteliği vahdet-i vücûd anlayışından kaynaklanır. Varlığın birliği anlamını ifade eden bu anlayışta Tanrı *küntü kenz* sırrına binaen bilinmek istemiş; bu bilinmeliğini isim ve sıfatlarının tecellisiyle gerçekleştirmiş; vahdetten kesrete çıkmıştır. Bu tecellinin en alt mertebesinde *zübde-i âlem* (âlemin özü) olarak insan vardır. İnsan Tanrı'dan gelen *nüzulünü*(iniş), Tanrı'ya *'urûc* ederek(yükselerek), yani nefsinin kötülüklerden arındırıp iyi huylarla donatarak tamamlar; Tanrı'nın tecellisi olan sıfatlarla sıfatlanır ve insan-ı kâmil mertebesine ulaşıp hakikat makamına erer. Bu iniş ve çıkış seferine *Devir* denilir ve bu anlayış tenasüh ile karıştırılmamalıdır.

Alevî ve Bektaşî anlayışında tasavvufî geleneğe uygun olarak *levlâke lemâ halaktü'l-eflâk* sözünün gereği Tanrı'dan ilk tecelli eden şey, Muhammed'in nurudur; bir başka ifadeyle Muhammed-Ali'nin nurudur. Çünkü Alevîler Kur'an'da geçen *nur* ve *kandil* (Nur, 35; Ahzab, 46) ifadelerinden hareketle nur-ı Muhammedî'nin, bir elmanın iki yarısı gibi birbirinden ayrılmayan Muhammed-Ali'nin nurunun bileşimi olduğunu kabul ederler. Buna göre, nübüvvet vasfının tezahürü olarak "*Hz. Muhammed'i her kemalin başlangıcı, her güzel hasletin menşei*" olarak gören anlayış Hz. Ali'yi de kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Yani, velâyet vasfının, nübüvvetin devamı gibi anlaşıldığı tasavvufî-Şîî düşüncenin yansımalarıyla velâyet sahibi Hz. Ali, Hz. Muhammed'e nispet edilen vasıfları (nübüvvet hariç) kendisinde taşıyan ve onun devamlılığını sağlayan parçadır. Bu itibarla, ikisi birbirinden ayrılmaz ve birlikte zikredilir. Böylece Muhammed-Ali Tanrının ilk tecellisi olarak vahdetin kesrete açılan kaynaklarıdır; birlikte çokluk veya çoklukta birliktirler; üçü birdir, aynı

zamanda üçünün de kendi kimlikleri vardır, bu kimliklerin sırrına vâkîf olan onların birliğini idrak eder.

Hem senin ta'rifin itdi hem Ali'nin ol İlâh
Nişe kim sen Mustafa ol Murtaza'dur ya Nebi (Hatai)

Şeyh Sâfî ve Yeminî, ilk yaratılan olarak kabul edilen Muhammed-Ali nurundan diğer insanların, canlıların ve kâinatın yaratılışını, Allah'ın isimlerinin tecellilerini sırasıyla anlatırlar. Yeminî'nin manzum tasvirine göre; Cebrâîl yaratılıp kendisine Tanrı tarafından “*Ben kimim?*” sorusu yöneltilince cevaptan aciz kalıp otuz bin yıl kararsız bir şekilde uçmuş, havada asılı bir kubbe görmüş, kubbeye varınca içerde bir kandil içinde yarısı yeşil, yarısı ak bir nûr görmüştür. Bunun ne olduğunu Tanrı'ya sormayı dilerken, ak nurdan bir ses gelerek yeşil nurun hâtemu'l-enbiyâ Muhammed olduğunu kendisinin de onun amcaoğlu Ali olduğunu söylemiş; Cebrâîl'e Tanrı'ya vereceği cevabı “*Sen rızıklar verici, âlemlerin yaratıcısı ve bağışlayıcı padişahsın, ben ise eksik ve aciz bir kulum*” diye öğretmiştir.

Pek çok Alevî şairinde gördüğümüz Hak-Muhammed-Ali üçlemesini Şah İsmail ve Pir Sultan şöyle dile getirirler:

Hak, Muhammed, Ali üçü bir nûrdur
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali
Birisini Hak bil üçü de birdir
Söyleyen Muhammed, dinleyen Ali (Pir Sultan Abdal)

Hak, Muhammed, Ali üçü de nûrdur
Birini alma sen üçü de bir
Onların koyduğu bir doğru yoldur
Danıştı Muhammed böyle der Ali (Hatai)

Daima fikrimde zikrin ya Muhammed ya Ali
Gönlümün evinde şükrün ya Muhammed ya Ali
Tanıyamaz kendi özün seni yakın bilmeyen
Âlemin ayinesisin Ya Muhammed Ya Ali (Hatai)

Bu durum dervişlerin Tanrı'nın tecellisi, âlemin aynı, her varlıkta, vech/yüzde seyredilebilen, yani vahdetin kesrete dönüşmesi olgusunu dile getirdikleri bazı *Nefeslerde*, *Devriyelerde* Hz. Ali'yi, (veya kendilerini) velâyet nuruyla birleştirme gayretini daha anlaşılır kılar. Zira manevi terbiyede yola girerek hakikat ve ma'rifet sırrına eren kişi, artık kendini fenâ fillah makamında, vecd ve istiğrak halinde her şeyle özdeş görmeye başlar. Hallac'ın “Ene'l-Hakkı” böyle bir özdeşliğin eseridir.

Nur-ı Muhammedî olgusu sadece manevî bir olgu değildir; Hz. Âdem'den itibaren bütün peygamberlerde tezahür ederek nübüvvet itibarıyla Hz. Muhammed'in şahsında, velayet itibarıyla Hz. Ali'nin şahsında tecessüd eder. Yemîni Hz. Ali'nin doğumuyla ilgili verdiği bilgilerde; Tanrı'nın Âdemi yarattığını ve yeryüzüne halife kıldığını, alnına kutsal bir ışık koyduğunu ve *"Ey Âdem, bu ışık sevgili peygamberimin nurudur, sana emanettir. Bu emanetin değerini bil. Bunun yüzünden âlem yaratıldı"*, buyurduğunu ifade ederek; *"Yerle gök bu nurla doludur. Yaratanın güzelliği başta Âdem olmak üzere bütün Peygamberlere erişti, sonunda Hayber fatihi Ali'de karar kıldı"* diyerek, ilk yaratılışta bir nurun iki yansıması olarak tasvir ettiği Muhammed ve Ali'nin cismen de aynı nuru taşıdığını belirtmektedir. *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da ise bu nurun intikali Hz. Ali esas alınarak

Hz. Ali, Adem (as) ile mükerrem ve mescûd melek; Şît'te (as) fakr ile müselleme ve halife; İdris'de (as) rif'at bulup cennet mekan olmuştur. Nuh (as) ile duâları kabul edilip tufanda kurtumuş; Hûd (as) ile mansûr ve muzaffer olup yel ve tufanla 'Âd kavmini helâk kılmıştır. İbrahim (as) ile Halîl olup Nemrûd'un ateşi ona gülistan olmuş; İsmail (as) ile kurban olmaktan kurtulup Cenâb-ı Hak'dan koç kurban gelmiştir. Mûsa (as) elinde bir kuru ağaç ejderha olmuş ve sihirbazların hilelerini yutmuştur. Yûsuf (as) ile, kardeşlerinin öcünden ve zindan kuyularından kurtulup izzet bulmuştur. Dâvud (as) ile demiri mum gibi yumuşatıp zırh yapmış; Süleymân (as) dilinde insanlara cinlere, her türlü hayvanâta hatta havâyâ hükmetmiştir. Eyyüb (as) ile pek çok sıkıntıdan sonra sabırla sıhhat ve selamete kavuşmuş; Yûnus (as) ile balık karnına girip sonra kurtulmuştur. Circis (as) ile yetmiş kere katil olup yine hayat bulmuş, davetine devam etmiş; İsâ (as) ile ölümler diriltip, kör ve dilsizleri iyileştirmiştir. Yani Hz. Ali "bütün peygamberlere delil" olmuştur.

şeklinde dile getirilir. Bu kabulün devamında Abdulmuttalib'e intikal eden nur ikiye bölünerek iki oğluna Abdullah ve Ebû Tâlib'e intikal eder. Hz. Muhammed ve Hz. Ali nurları babalarından devralarak yaşatırlar. Onlar, manevî âlemde birbirlerini tamamladıkları gibi dünyevî hayatlarında da birbirlerinden ayrılmamışlardır. Bektaşî ve Alevî gelenekte bu durum Hz. Peygamber'e nispet edilen *"Ali benden bir parçadır"*, *"Ben ve Ali bir nûrdanız"*, gibi sözlerle Hz. Ali'yi de içine alan bir tezahür süreciyle benimsenir.

Şîî Ğadîr-i Hum anlatisinin mitolojik bir versiyonu olarak karşımıza çıkan bu sırrın somutlaşan biçimi XV. yüzyıldan sonraki Safevî kaynaklı metinlerin çoğunda yer alır. Olay özetle şöyledir:

Hz. Peygamber (as) Hicretin 10. yılında Veda Haccı dönüşünde Mekke ile Medine arasında Ğadîr-i Hum denilen yere gelince, kendisine: *"Ey Peygamber, Rabbin'den sana indirileni tebliğ et. Eğer bunu yapmazsan risalet görevini yapmamış olursun. Allah seni*

insanlardan korur” (Maide, 67) ayeti nazil olur. Bunun üzerine konaklamayı emredip, deve palanından bir minber yaptırır ve minbere çıkıp belîğ bir hutbe okur. Sonra: “Ey insanlar, size nefislerinden daha evla kimdir?” diye sorar. Ashab: “Allah ve Rasulü” diye cevap verince, Rasulullah (sav), Ali’nin eline yapıştı ve yukarı kaldırdı ve şöyle buyurdu: “Ben kimin efendisiysem Ali de onun efendisidir. Allah’ım ona dost olana dost ol, düşman olana düşman ol, ona yardım edene yardım et, onu horlayanı horlayıp zelîl kıl”. Üç defa böyle dedikten sonra, “haberiniz olsun ey insanlar, ben ancak bir insanım, Rabbimin elçisinin gelmesi ve benim ona icabet etmem yaklaşıyor. Ben size iki ağır emanet bırakıyorum. Bunlardan birincisi Allah’ın Kitab’ıdır, onda muhakkak hidayet ve nur vardır. Binaenaleyh sizler Allah’ın kitabına tutununuz ve ona sımsıkı sarılınız. Diğeri Ehl-i Beytimdir, ben Ehl-i Beytim hakkında sizlere Allah’ı hatırlatıyorum” buyurur.

Sonra Rasulüllah (as) iki eli Ali’nin elindeyken biat ayetini (*Şüphesiz sana biat edenler Allah’a biat etmiş olurlar...*, Fetih, 10) okur. “*Ta’zim Allah içindir; şefkat mahlûkat içindir; dünyada müsamaha ile ol; ahirette şefaât ile ol,*” diye buyurur. Sonra Ashab’dan yana döner ve Ali hakkında kırk civarında hadis irad eder. Onlardan baları şöyledir: “*Ali ve ben bir nurdanız, Ali benden ve ben de ondanım. (Sen bana) Harun’un Musa’ya olan yakınlığı menzilindesin. Ancak benden sonra nebi gelmeyecek. Benden sonra hak Ali’yle beraberdir. Allah’ım idare ettiği zaman hakkı Ali’yle beraber kıl.*”

Şerhu Hutbeti’l-Beyân’da ve bazı Buyruk nüshalarında rivayet biraz daha menkıbevi/mitolojik bir tarzda şöyle nakledilir: “Hz. Peygamber, Ali’yi yanına çağırıp, ridasının içine alır. Bir vücuddan iki baş görünürler. Rasulüllah şöyle buyurur: “Lahmuke lahmî, demmuke demî, cismuke cismî, rûhuke rûhî, /Etin etimdir, kanın kanımdır, cismin cismimdir, ruhun ruhumdur.” Sahabeden birisi hasetle sorar: “Ya Rasulallah, siz mübarek gömleğinizi çıkarın biz dahi görelim.” Rasul (as) mübarek teninden gömleği çıkarır, cümlesi görürler ki velînin ve nebînin cismi ikisinin bir olmuşdur. Görenler, “İnandık, doğruladık ya Rasulallah” deyince tekrar mübarek gömleğini giyer.”

Sonra Hz. Peygamber Ali’nin yüzüne bakar ve

“Ey Ali, her nebinin vasîsi ve vârisi vardır. Sen de benim vasî ve vârisimsin. Ümmetimin kâimi (idarecisi) makamındasın. Ben Peygamberlerin sonuncusuyum, sen Emiru’l-Mü’minin ve İmam’ül-Müttakîn’sin. Seni ancak halis mü’minler sever, sana ancak şakî münafıklar düşmanlık eder.” buyurur. Sonra ashaba dönüp: “Ey ashabım, nübüvvet ve risalet bende hatm oldu. Şimdiden sonra imamet ve velâyet zamanıdır. Efdalü’l-Enbiyâ benim, Efdalü’l-Evliya, Ali’dir,”

diye buyurur. Ashabın hepsi, Ali'yi tebrik ederler. Ömer (ra): "Kutlu olsun, kutlu olsun ey Ali, benim ve erkek kadın bütün mü'minlerin mevlası oldun" diye Ali'yi tebrik eder.

Bazı *Buyruk* nüshalarında olay tamamen tarikat geleneği içinde nakledilir: Hz. Peygamber Mirac dönüşü ashâb arasında musahiplik yapılmasını diler ve Hz. Ali'yi kendisine müsâhip seçer. Hz. Ali'yi kendisine kardeş tutunca, Hz. Ali de Hz. Peygamber'i rehber edinir. Ol demde birlik hâsıl olur, Hz. Muhammed mübarek kuşağın açmış Şâh-ı Merdân Aliyye'l-Murtazâ'yı bağrına basmıştır. İki bir gömlekten bir baş göstermişlerdir. Hz. Rasul, Ali hakkında; "*Lahmüke lahmî, demmuke demî, cismuke cismî, rûhuke rûhî*" buyurmuştur. Hz. Resul tarikat hutbesini okur ve Hz. Ali'ye dua eder. Ali'nin elini tutup, "*Ali benim tarikatda oğlumdur ve hakikatta karındaşımdır*" ve "*Ya Ali! Sen benim vasimsin ve varisimsin,*" diyerek ona talep edenlere erkân-ı tarikat ve hakikat üzerine biat verme yetkisi verir. Bunun üzerine Selman-ı Farisi, Ammar b. Yâsir ve Bilâl-i Habeşi, Hz. Ali'ye biat ederler. Hz. Peygamber'in ve Hz. Ali'nin isteği üzerine Selman, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e rehber olur. Daha sonra, Resulullah, Hz. Ali'ye "git şükrâne getir yiyelim" der. Getirilen şükrâneyi yerler, dua ve gülbank ederler.

Ahilerdeki *yol kardeşliği* uygulamasının bir örneği olan bu gelenek bazı kaynaklarda, Kitâbî olarak Medine'ye hicretten hemen sonra Müslümanlar arasında yapılan muâhatlık/kardeşlik ile aynîleştirilmiştir. "*Lahmüke lahmî*" sözü ise Alevî-Bektaşî geleneğinde bir sır olarak algılanıp, hakkında deyişler söylenmiş, bunu kabul etmeyenler ise münafıklık ve mürtedlikle itham edilmişlerdir.

Mirac ve Kırklar Meclisi

Alevî nübüvvet inancında Hz. Muhammed'in bedenen miraca çıktığı kabul edilir. Ancak mirac kendilerine özgü menkıbevi bir anlatımla dile getirilir. Bu anlatımda *Kırklar Meclisi* de önemli bir yer tutar. *Buyruklarda* bu konuda nakledilenler özetle şöyledir: Hz. Peygamber miraca giderken yolda bir arslan görür, çıkarıp yüzüğünü ona verir ve yoluna devam ederek Sidretü'l-Müntehâ'ya erişir. Burada Hz. Muhammed'e bal, süt ve elma verilir. Daha sonra Tanrı'yla doksan bin kelam söyleşir. Hz. Peygamber bu konuşmada kendisine hitap eden sesin Ali olduğunu fark eder. "Sırr-ı Ali" olarak ifade edilen Hz. Peygamber'in Tanrı makamında Ali'yle konuşması *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da şöyle açıklanır:

"Abdullah b. Ömer eyidir: Ben işittim Rasul Hazretine sual eylediler ki, Ya Rasulallah mirac gicesi Hak Teâlâ sana ne dilce hitâb etdi? Rasul Hazreti: Bana Ali b. Ebî Tâlib lügatıyla hitab kıldı ve gönlüme bunu ilham eyledi kim, eyitdim: Ya Rabbi, bana hitab iden sen misin yohsa Ali midir? Rabbim bana eyitdi: "Ya Ahmed ben Adem oğlu

olunmazam. Ve şüpheli nesnelere sıfatlanmazam. Seni benim nurumdan yarattım. Ve Ali'yi senin nurundan yarattım ve anı senin gönlün sarayına muttalî kıldım ve senin gönlüne Ali'den sevgilü kimse bulmadım, dahi sana anın diliyle hitab eyledim”

Hız. Muhammed Mirac'dan dönerken Mina'da bir kubbe ilgisini çeker ve kapıyı çalıp içeri girmek ister. Kendisine, kim olduğu sorulunca, iki defa “peygamberim” dediği için kapı açılmaz, üçüncüsünde; “*Sırru'l-kayyûm, hâdimü'l-fıkarâyım, bir yoksulum,*” diye cevap verince içeriye alınır. Oradakilerin kimler olduğunu sorar. Oradakiler, “kırklarız, kırkımız birbirimizin aynıyız”, derler. Bir kişinin eksik olduğunu görünce kimin eksik olduğunu sorar; onlar, Selmân'ın bulunmadığını, söylerler. Hız. Muhammed (as) onlardan bir delil isteyince “*Kırkımız birdir, birimiz kırktır*” derler, biri kalkıp kolunu keser kırkından da kan akar. Kırklar pîrlerinin Aliyü'l-Murtazâ, rehberlerinin Cebrâîl (as) olduğunu söylerler. Bir müddet sonra Selmân dışardan yanında bir üzüm tanesi ile gelir. Seyyidü'l-Hâdim olarak üzümü pay etmesini Hız. Peygamber'den isterler. Hız. Peygamber Cebrâîl'in delâletiyle üzümü ezip şerbet eder ve kırklara pay eder. Kırklar mest-i elest olup, “*Allah*” deyip, üryan ve püryan semaya kalkarlar. Hız. Muhammed dahi semaya kalkar, mübarek imamesi başından düşer, kırk pare edip bellerine bağlarlar.

Bu anlatımda Hız. Muhammed'in içeri alınırken yaşadıkları onu küçültme veya kırklardan aşağı bir derecede görme olarak değerlendirilemez. Burada tamamen dünyadan ve dünyevî makamlardan uzaklaşmayı ifade eden “fakr” ve “terk” anlayışına telmîh vardır. Nitekim Hız. Muhammed, üzümü paylaşması ve semâh esnasında imâme veya ridâsını kırkların beline bağlamasından dolayı kırklar içinde “mürşîd” makamında en yüksek konumdadır. Cebrâîl rehber, Hız. Ali ise pîrdir. Bazı anlatılarda Hız. Peygamber rehber, Hız. Ali mürşîd olarak nitelendirilir. Burada kastedilen Hız. Peygamber'in şariat kapısının sahibi olarak rehberliği, kılavuzluğu, nübüvvet görevi; Hız. Ali'in tarikat kapısının sahibi olarak mürşidliği, sofileri irşad edişidir. Bu nakledilen kıssada adeta Hız. Muhammed'in tasavvufî kimliği ve tarikat içindeki yeri belirlenmiş olmaktadır. Bu anlatıda, Ahi-fütüvvet teşkilatında ustalık payesine erme anlamına gelen *bel bağlama* geleneğinin menkıbevi bir boyutla Hız. Peygamber'e nispetini gözlemlemektedir ki, bunun daha realist, farklı versiyonları *Fütüvvetnâmeler*de yer alır. Bektâşîlerde bu toplantının anısına dergâhın büyük cem odasına “kırklar meydanı” da denilir, yapılan cemde bu olay yeniden canlandırılmış olur. Bektaşîler ve Alevîler tarafından yapılan cem törenlerinin farklı biçimleri, bu rivayette anlatılan *kırklar cemine* dayandırılır. Cem törenlerinde mirac olgusu pek çok Alevî şair tarafından *Miraclama*

adıyla manzum olarak dile getirilerek ve her cemde tekrarlanarak adeta hafızalara nakşedilmiştir. Bir örnek olarak buraya Kul Himmet'in *Miraclamasını* alıyoruz:

Evveli ahiri Allahu-ekber
Cemalin nûrundan doğdu bu gevher
Muhammed Mustafa İmam-ı Haydar
Oldu bu gevherden Keyvan hu deyu

Tecelli eyleyip iş başa geldi
Gevher arar derya hep cuşa geldi
Çarh-ı felek anda cünbüşe geldi
Dem bu demdir döner devran hu deyu

Muhammed en son peygamber oldu
Ali evliyaya şah-surur oldu
Selman Muhammed'e rehber oldu
Ol günde yürüdü erkan hu deyu

Erenler gizliydi ol ser-mekanda
Muhammed'le Ali bir idi anda
Okuyup özünü ulu divanda
Yedi kez çağırdı sultan hu deyu

Bir üzüm tanesi ol şah elinde
Kırklar verildi kısmet gününde
Çıkınca Mustafa mirac yoluna
Şahadet eyledi Selman hu deyu

Bir üzüm tanesi getirdi Selman
Kırklarda ol demde gördüler üryan
Muhammed şerbeti ezmişti heman
İçti şerbetten her can hu deyu

Kırklar dahi içtü cümle mest oldu
Şah-ı merdan cümlesinden üst oldu
Hezar post bağlayıp kemerbest oldu
Semâha girdiler hemen hu deyu

Kırkların birine neşter uruldu
Aktı kanı cümle isbat olundu
Hak anda mevcuttu mevcut bilindi
Hu Allah çağırdı Sultan hu deyu

Hu demenin aslı böyledir böyle
Zahid nedir sözün gel beri söyle
İmanın tazele şahadet eyle
Gel sende yüzünü boya hu deyu

Kul Himmet meydanda sermest olalı
Gel sende boyan yüzün hu deyu
Ali'nin aşkına yola düşeli
Hayali gönlümde mihman *hu deyu* (Kul Himmet)

Bu kıssayla bağlantılı olarak, *Buyruk*'larda "Hz. Peygamber'in tariklenmesi" diye bir başlıkta özetle şunlar nakledilir: Allah'tan şu hitap gelir: "Ya Habibim Muhammed, seninle bizim aramızda muhabbet hâsıl oldu, tarik altından geç ki kıyamete değin aramızda ağyar olmasın. Sende cevr, bizde sitem ve zulüm olmaya". Hz. Peygamber Tanrının huzurunda durur, Rıdvan, cennetten Tuba ağacından bir çubuk getirir ve Allah Te'âlâ bu çubukla Rasûlüllah'a bir kere vurur. Çubuğun kabzasından yediler, vuruştan hâsıl olan nûrdan on iki imamın nûru hasıl olur. Hz. Muhammed bal, süt ve elma ile niyâza durur. Cenâb-ı Hak "Halbuki imana ermiş olanlar Allah'ı başka her şeyden daha çok severler" (Bakara, 165). "Deki (ey Peygamber), eğer Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı affetsin; zira Allah çok affedicidir, rahmet kaynağıdır" (Al-i İmran, 31) ayetlerini okuyarak onun niyâzın kabul eder."

Bu rivayet ve olgu, Alevî-Bektaşî zümrelerinde yola girerken gördüğümüz "tarikleme" geleneğinin delili olarak Hz. Muhammed'e nispet edilen bir olay olduğu kadar, onların Hz. Muhammed'i kendi yaşayışlarıyla içselleştirmelerinin de bir göstergesidir. Bir Alevî ve Bektâşî için, üstün niteliklere sahip bir peygambere ümmet olmak, övünç kaynağıdır. Hz. Peygamber'e duyulan bu coşku, dilden dile gönülden gönüle akmıştır. Hoca Ahmet Yesevî'den Yunus Emre'ye; Pir Sultan Abdal'dan Aşık Veysel'e kadar pek çok ozanın en güzel konusu, hep O ve mucizeleri olmuştur. En büyük mucizelerinden olan ve Kâdir-i Mutlak Allah'ın eşsiz azamet ve hazinelerini izhar eden miraca inanılmakla kalınmaz, aynı zamanda cem törenlerinde bizzat yaşanılır. Yine Alevî/Bektaşî kültürüne sahip birisi için mirac, insana hizmettir. Çünkü, halka hizmet Hakk'a hizmettir. Dolayısıyla hizmet Hakk içindir. "Kendileri muhtaç durumda iken ellerindekini fakir, yetim ve esire veren; karşılığında ise Allah rızasından başka hiçbir şey beklemeyen" (İnsan, 7) ayet-i celilelerinin nuzûlüne mazhar olan Ehl-i Beyt'i kendilerine ölçü alan Alevî ve Bektaşîler için en büyük mirac, insanın gönlüne girebilmektir.

Alevilerin Hz. Muhammed (as) ile ilgili tasavvufî kabullerindeki farklılık, Hz. Ali'nin de aktif olarak olgunun içinde yer almasıdır. Bu durum şifahi kültürün gölgesinde, özellikle bilgi seviyesinin düşük olduğu kişi ve çevrelerde Hz. Ali'yi ön plana çıkaran yorum ve anlayışları

beraberinde getirmiştir. Viranî'nin bazı *Deyişleri* bu konudaki tipik örneklerdir. Öyle ki yazılı metinlerde zaman zaman tevhid-nübüvvet-velayet algılamasına atıfta bulunarak bunların birbirleriyle ilişkilerine dikkat çekilme ihtiyacı hissedilmiştir. Ancak makalemiz Hz. Muhammed (as) eksenli olduğu için burada konunun detayına girilmeyecektir.

Hz. Muhammed (as) Sevgisi

Server-i âlem Muhammed Mustafa'nın aşkına
Fakr ile fahr eyleyüb hırka giyen Bektâşîdir (Şehidî)

Muhabbetten hasıl oldu Muhammed
Ali'ye virildi cümle velâyet
On iki imamın erkânı şefaât
Muhabbetten geçen Hak'tan da geçer (Şah Hatai)

Cenab-ı Hakk'ın "*Habibim*" diyerek Hz. Peygamber'in niyazını kendisini sevme esasını hatırlatarak kabul etmesi, Alevî tarikat geleneğinin sevgi/aşk temelli olduğunun açık bir göstergesidir. Esasen vahdet-i vücutçu tasavvufî anlayışların çoğu seyr-i sülûkda aşkı, sevgiyi esas alan bir meşrebe sahiptirler. Nitekim Kul Himmet de Hak-Muhammed-Ali birlikteliğini ifade ederken söze *mahabbetle* başlamıştır. Bu muhabbet yolunda Alevîlerin Hz. Muhammed sevgisi geleneksel Türk Müslümanlığının bir boyutunu teşkil etmiş, millî hasletlerimizden olan peygamber sevgisi çeşitli vesilelerle terennüm edilmiştir.

Enbiyaya evliyaya cümlesinin şahıdır
Dü cihanın revnakıdır gül cemâli mâhıdır
Aşıkî sevse acep mi ol Habibullahıdır
Ahmedi Mahmud Muhammed Mustafa'dır sevdüğüm (Aşıkî)

Bu sevginin kaynağı onun yaratılışından kaynaklanan yüzündeki nurdur. Bu öylesi bir nurdur ki görenleri kendisine cezp edip âşık eder. Ay gibi parlar güneş gibi bütün dünyayı sarar.

Berk vurur alında Muhammed nur'u
Arttı aşkım hüsnün görelî beri
Şebih-i kamer yüzün ey mâh-ı peri
Suret-i ve'-ş-şemsi ve'-d-duha'sın sen (Feyzullah Çelebi)

Bu sevgi edebî geleneğimizde yer alan bülbül-gül ikilemesiyle de sık sık dile getirilmiştir:

Ben Muhammed'in gülüyüm
Ehl-i kemalin kuluyum
Dost bağının bülbülüyüm

Cennet bağında öttüm ben (Muhyiddin Abdal)

Gül kokulu Muhammed'in teridir
Gönlü saf olanlar Hakkın yâridir
Âşıkâ mâşukun bergüzâridir
Sevdalar nasipler nurlar saçılır (Kul Himmet)

Muhammed diridir ölmez
Taze güldür nergiz solmaz
Anı seven gafil olmaz
Gel Muhammed'i bulalım.

Gülün Hz. Muhammed'i(as) temsili, halkımız tarafından öylesine benimsenmiştir ki, Anadolu'nun pek çok yerinde kız çocuklarına Rasülüllah'dan mülhem olarak *Gül* ve türevlerinden oluşan isimler verilmiştir. Mübarek gün ve gecelerde ve çeşitli vesilelerle yapılan dinî törenlerde gülsuyu ikram edilerek Rasülüllah özlemi bir nebze olsun giderilmeye çalışılmıştır. Bu özlem onun yoluna ram olmak, ayağına yüzler sürmek isteğiyle dile getirilmiş, ona salavat verilerek gönüller teskin edilmeye çalışılmıştır.

Ne nazım ne niyazım
Muhammed'dir iki gözüm
Ayağı tozuna yüzüm
Sürecek hallerim çokdur (Seyid Nizamoğlu)

Muhammed'dir gönlümüzün aynası
Salavât verenin nur olsun sesi
On sekiz bin âlemin Mustafâ'sı
Ya Muhammed sana imdâda geldim

Kâbenin yapısı bina yapısı
Îman etse âsilerin hepisi
Beş vakit okunur Âyetü'l-kürsî
Yâ Muhammed sana imdâda geldim (Pir Sultan Abdal)

HZ. PEYGAMBER'E VE SÜNNETİNE UYMAK

"Allah'ı seviyorsanız bana tâbi olun ki Allah da sizi sevsin"(Al-i İmran 31) ayetinin tabii sonucu, Allah sevgisinin Rasülüllah'a tabi olmaya bağlı oluşudur. Kaldı ki, Peygamber sevgisiyle ilgili açık örnekler gördüğümüz Alevî inanç dünyasında bu sevginin tabii sonucu Hz. Peygamber'e uymaktır. Nitekim Peygambere uyma konusunda Alevîler de bütün Müslümanlar gibi ona ittibayı esas almışlardır.

Cümlemiz bir vücud olalım kardeş
Muhammed Ali'nin yoludur bu yol (Balum Sultan)

Rehberim Muhammed buldum yolumu
Mürşidim Ali'dir bildim şahımı (Pir Sultan Abdal)

Uymayalım kör şeytanın sözüne
Dön gidelim Muhammed'in izine (Pir Sultan)

Alevîlerin Hz. Peygamber'e bağlılığıyla ilgili iki boyuttan söz edebiliriz. İlki kendi tasavvuf geleneği içinde yer alan şekliyle Rasulülla'ya verilen statüyle ilgili olarak onu bizzat yaşadıkları dinî hayatın içinde gören, içselleştiren boyuttur. Yukarıda naklettiğimiz *Kırklar Meclisi*yle ilgili anlatı bunun en canlı örneğidir. Bu durum muhtemelen Ahilikten başlayarak Anadolu'daki birçok tasavvuf geleneğinde benzer şekilde sürdürülmüş ve Türklere özgü bir tavidir. Burada olayların ve kişilerin tarihî gerçekliği, tarihsel bağlantıları, kronolojik yerinin bir önemi yoktur. Olaylar böyledir, böyle inanılması gerekir. Bunlara inanmamak nifak alametidir. Bu bağlamda Alevî inanç kültüründe bazı zahiri kavramların içi tasavvufî anlamlarla yeniden doldurulmuştur. *Sünnet* de böyle bir kavramdır. Bu bağlamda *Şerhu Hutbeti'l-Beyân*'da sünnet şöyle açıklanır:

Kutb-u evliyâ Aliyyi Murtazâ bir mahalde buyurmuşdur: "*Aleyküm sünnetullahi ve sünnetu rasulillahi ve sünnetu evliyâi*". Yani, "sizin üzerinize olsun kim, Tanrı sünnetin tutasız ve dahi Rasûlünün sünnetin tutasız ve dahi evliyânın sünnetin tutasız." İşitenler eyitdiler, ve sordular; "*mâ sünnetullah*"? Dedi ki: "*Kitmânu's-sırrı*". Soruldu ki, "*mâ sünnetu Rasûlillahi*"? Dedi ki: "*el-Müdâratü beyne'n-nâs*". Soruldu, "*mâ sünnetu evliyâihi*"? Dedi ki: "*İhtimâlu'l-ezâ 'ani'n-nâs*". Yani eyitdiler, "Tanrı sünneti nedir, Murtazâ Ali, *Tanrı sünneti ayıbları örtmekdir*; ve dahi eyitdiler, Rasûlün sünneti nedir, Murtazâ Ali eyitdiler, *Halk içinde hoşluk ile müdâra ile dirlik itmekdir*; ve dahi eyitdiler, evliyâsının sünneti nedir Murtazâ Ali eyitdiler, *Halkın cefasına tahammül itmekdir.*"

Bu anlamlandırmanın daha yaygın boyutunu Alevî geleneğindeki *üç sünnet yedi farz, on iki hizmet ve düşkünlük* gibi anlayışlarda da görmek mümkündür. Bunlar tamamen tarikat geleneğiyle ilgili eylemlerdir. Bu eylemlerin yerine getirilmesi gerekir. Yapmayanlar hakkında cezaî müeyyideler söz konusudur.

Bununla birlikte *peygamberin yolu* anlamındaki sünnetin de Alevîler arasında bilindiğini ve kabul edildiğini belirtmek gerekir ki; bu konunun ikinci boyutunu oluşturur. Ancak sünnetin neliği ve sünnet malzemesi, hadisin değeri hususunda bilgi seviyesine göre farklı tavırları gözlemlemek mümkündür. Örneğin *Veli Baba Menâkıbname*'sinde Hz. Peygamber'in daha çok insani ilişkileri ve ahlâki faziletleri üzerinde durulmuştur. Böylece

insanların, onun yüksek ahlakını benimseyerek olgun birer mümin olmalarına gayret edilmiştir. Veli Baba'ya göre Resulullah'a bağlılık, *zâhirî* ve *bâtınî* olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî bağlılık, farzları yerine getirmek, haramlardan ve mekruhlardan kaçınmaktır. Muhammed ahlâkı ile ahlâklanıp, kulluğun gereklerini yerine getirmek ve dünyevî isteklerden vazgeçmektir. Bâtınî bağlılık ise, Allah'ın nimetlerini tefekkür etmek, Allah Teâlâ'ya aşk ve muhabbet duyup O'na kavuşmayı istemektir.

Güncel kaynaklarda ise sünnet ve hadis hakkında şu tanımlar yapılır:

Sünnet: Hz. Muhammed'in söz, davranış, uygulama ve onayları; Hz. Ali ve soyundan gelen imamların söz, davranış, uygulama ve onayları; Pir'e, mürşide itaat.

Sözlük anlamı, iyi ahlak iyi huyu; Hz. Peygamber'in sözleri, onun kabul ettikleri ya da yapılmasını istedikleri.

Hadis: "Hz. Muhammed'in söz, davranış ve kişiliğine ilişkin olarak kendisinden ya da sahabe'den aktarılan bilgi" olarak tarif edildiğini görmekteyiz.

"Hz. Peygamber'in Kur'ân ayetlerini açıklar mahiyette söylediği değerli sözler" olarak tanımlanmaktadır.

Alevî inanç kültürünün sözlü ve yazılı literatürlerinde hadisler çokça kullanılır. Alevîliğin hiyerarşik yapılanmasıyla ilgili şeklî unsurların sembolik izahlarında, dört kapı ve kırk makamın açıklanması, cem töreni, semah, tevellî ve teberrî gibi erkân ve adâb ile ilgili hükümlerde ve kurallarda, çeşitli ahlaki öğütlerde, çeşitli vesilelerle irad edilen sual ve cevap fasıllarında, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve Ehl-i Beytin hayatları ve faziletleriyle ilgili hadislere rastlamak mümkündür. Bu kullanımlarda hadisler daha çok tasavvufî kültür çerçevesinde, Ehl-i Beyti konu edinen rivayetlerin Şîî menşe'li olduğu gözlenmektedir. Bu durum doğrudan hadislerin sıhhatine de yansımaktadır. Ancak gerek klasik gerekse güncel kaynaklardaki hadis kullanımında çoğu kere teknik bir metin değerlendirilmesi yapılmadan nakledilmektedir. Bu konuda yapılan akademik bir araştırmada durum daha açık olarak ortaya konulmuştur. Biz burada Alevî kültüründe çokça kullanılan ve hadis olarak kabul edilen bazı sözleri vermekle yetineceğiz.

"Şeriat sözlerim, tarikat fiillerim, hakikat halimdir."

"Ben bir gizli hazineydim, bilinmeyi istedim ve insanları yarattım."

"Ben yere ve göğe sığmadım, ancak mümin kulumun kalbine sığdım."

"Müminin kalbi Allah'ın arşıdır."

"Nefsini bilen Rabbini de bilir."

"Ölmeden önce ölünüz."

"İlim talep etmek kadın erkek her Müslümana farzdır."

"Allah suretlerinize, malınıza değil, kalplerinize ve amellerinize bakar."

"Hiçbir kul, benim nefsim ona kendi nefsinden daha fazla sevgili olmadıkça ve benim soyum onun soyundan daha fazla ona sevgili olmadıkça o kimse mü'min olamaz."

“Ben ve Ali aynı nurdanız.”

“Ali göz açıp kapatıncaya kadar bile Allah’a şirk koşmadı.”

“Aliyi sevmek Allah'ın cennetine nail olmaktır.”

“Ben ilmin şehriyim Ali de kapısıdır.”

“Ey Ali, sen bu ümmetin yiğidisin.”

“Her şeref ve nesil kesilir. Ancak benim şerefim ve neslim kıyamete kadar devam eder.”

“Ey Allahım, Benim Ehl-i Beytim bunlardır. Ben bunları seviyorum sende sev, bunları sevenleri de sev.”

“Ehl-i beyte buğz eden münafıktır.”

“Ehl-i Beytim Nuh’un gemisine benzer. O gemiye kim bindiyse kurtuldu, kim binmediyse boğuldu gitti.”

“Hasan ve Hüseyin’i sevmiş olan beni sevmiş, onlara kin tutan bana tutmuş olur.”

“Selman bizden, Ehl-i Beyt’imdir.”

“Kim ihlas ile ‘Lâ ilâhe illallah’ derse cennete girer”

“İman ikidir; birisi sabır diğeri şükürdür.”

“Kişinin namazı kalbindeki nurdur. Sizden kim onu elde etmek isterse kendisini nurlandırın.”

“Ameller niyetlere göredir.

“İki günü eşit olan ziyadadır.”

“İnsanlara anlayacağı şekilde konuşunuz.”

“Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”

“Allah güzeldir, güzeli sever.”

Sonuç ve Değerlendirme

Sonuç olarak Alevîlerin Hz. Peygamber’le ilgili kabullerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Alevî-Bektâşî yolunun esası sevgidir; bu sevgi Allah-Muhammed-Ali muhabbetiyle başlar ve birbirinden ayrılmaz.

2. İlahî kelâmı dile getiren Hz. Muhammed hak Peygamber, dinin/vahyin tebliği ile görevlidir.

3. Hz. Peygamber bütün peygamberlerin önderidir.

4. Hz. Peygamber’in sözleri Allah'ın kelâmı gibi değerlidir.

5. Hz. Peygamber ahirette mü’minlerin şefahtisidir.

6. Hz. Peygamber (s.a) güzel ahlâkı tamamlamak için gönderilmiş, son peygamberdir.

7. Hz. Peygamber âlemin yaratılış sebebi, ilki ve diğer bütün şeriatları hükümsüz kılandır.

8. Hz. Peygamber mucize ortaya koyan birisidir.

9. Hz. Peygamber’e inanmamak murdarlık (manevi kirlilik) ve hayvanlıkla eşdeğerdir; O’nu inkar edenler cehennemlidir.

10. Bütün Peygamberler günahsızdırlar.

Alevî ve Bektâşî literatüründe dağınık olarak bulunan bu bilgilere göre Alevîler peygamberliğin sübûtu, peygamberin dindeki konumu, görevi, ona uymanın gerekliliği ve ehemmiyeti, onun dinde hüküm koyma yetkisi, en üstün insan olması, şefaet etmesi, vahye muhatap olması, ahlak ve ahvalini benimseme ve uyma gibi konularda diğer Müslümanlarla aynı şeylere inanırlar. Kısaca Alevîler, Anadolu'da yaşayan diğer Müslümanlar gibi bir peygamber tasavvuruna sahiptir. Bu tasavvur, yer yer kitâbî bilgiler içerse de, orta çağ zihniyetinden kurtulamayan insanüstü bir peygamber tasavvurudur ve bazı tasavvufî anlayışlarla desteklenmiştir. Buna Alevî-Bektaşîlerin şifahî geleneklerine bağlı olarak ürettikleri menkıbevî kıssalar eklenince bu peygamber tasavvuru karmaşık ve mitolojik bir hâle bürünmüştür.

Günümüzde yapılan alan araştırmaları -Alevîlikle ilgili ideolojik bazı yorumları bir kenara bırakırsak- Alevîlerin Hz. Muhammed (as) ile ilgili bu inançları aynı canlılık ve coşkuyla yaşamaya ve yaşatmaya devam ettiklerini göstermektedir. Öyle ki, dinî inanç önderleri tarafından Hz. Peygamber'e nispetle söylenen sözler, doğruluğu tartışılmaksızın mutlak hakikat gibi algılanıp benimsenmektedir.

Bibliyografya

- Abdülbaki Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvetnâmesi", *İÜİFM*, c. XV, Nu, 1-4, 1953-1954, İstanbul.
- _____, "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi", *İÜİFM*, c. XVII, Nu, 1-4, 1955-1956, İstanbul.
- Abdurrahman Güzel, *Hacı Bektaş Velî ve Makâlât*, 2.baskı, Ankara 2002.
- Ahmet Taşğın, "Alevî İnancı: Bir Alan Araştırmasının Sonuçları", *Folklor Edebiyat Alevîlik Özel Sayısı*, II, Sayı 30, (2002/2) Ankara.
- Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara 2000.
- _____, "Alevî-Bektaşî Edebiyatında Kullanılan Hadisler ve Değerlendirmesi", *İslâmiyât Alevîliğin Teolojisi*, c. VI, S. 3, Ankara, 2003.
- _____, "Alevî-Bektaşîlerin Dinin Temel Kaynaklarına Bakışı", *I.Uluslar arası Bektaşilik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Ali Yıldırım, "Anadolu Alevî Cemlerinde Şah İsmail'in yeri-Miraçlama", *Şah İsmail Hatayı Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2004.
- Aziz Yalçın, *Yorum ve Açıklamalarla Makalat-ı Hacı Bektaşî Veli*, Der Yay., İst.,1993
- Bedri Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir*, 3. Baskı, İstanbul, 1995.
- Bisâtî, *Şeyh Sâfî Buyruğu (Menâkıbu'l-Esrâr Behcetü'l-Ahrâr)*, haz. A. Taşğın, Ankara 2003.
- Buyruk*, haz. S. Aytekin, Ankara 1957.
- Buyruk*: İmam Cafer-i Sadık Buyruğu, haz. Fuat Bozkurt, 2. Baskı İstanbul, 2005.

- Cavit Sunar, *Melâmilik ve Bektâşîlik*, Ankara, 1975.
- Cenk Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevîlik*, Ankara 2005.
- , “Geleneksel Alevîlikte İbadet Telakkileri”, *I.Uluslar arası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Doğan Kaplan, *Buyruklara Göre Kızılbaşlık*, Selçuk Üniv. SBE, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 2008.
- , “Alevîlikte Muhammed-Ali Tasavvuru: Bir Ten İki Baş ya da İki Ten İki Baş Sembolizminin Kültürel Temeli”, *Kültür Coğrafyamızda Hz. Muhammed (Orta Asya-Kafkasya-Balkanlar) Uluslararası Sempozyumu* (sunulan yayınlanmamış bildiri) 7–8 Mart 2009 Sakarya.
- Dursun Gümüšoğlu, “Bektaşîliğe Göre İnsan ve Mürşid Anlayışı”, *I.Uluslar arası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- E. Ruhi Fırlalı, *Türkiye’de Alevîlik Bektâşîlik*, Ankara 1990,
- Erkânâme I*, haz. D.Kaplan, Ankara 2007.
- Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevîlik Bektaşîlik Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993
- Eziaga Memmedof, *Şah İsmail Hatâyî Eserleri*, I-II, Azerbaycan SSR İlimler Akademisi, Bakü (1966-1973).
- Fazlı Arabacı, *Alevîlik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları –Çorum Örneği-*, Samsun 2000.
- Fütüvvetname-i Ca’fer Sâdık, (İnceleme-Metin)*, haz., M.S. Sarıkaya, İstanbul 2008,
- Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, haz. E.Çoşan, İstanbul trz..
- Harun Yıldız, *Anadolu Alevîliği Amasya Yöresi Bağlamında Bir İnceleme*, Ankara 2004.
- , “Alevî/Bektaşî Geleneginde Musahiplik”, *I.Uluslar arası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Haydar Kaya, *Musâhiplik*, İstanbul, 1989.
- , *Hz. Muhammed’in Dilinden Alevîler*, Manisa, 2005.
- , Müzakere, *I.Uluslar arası Bektaşîlik ve Alevîlik Sempozyumu, Bildiriler ve Müzakereler*, Isparta 2005.
- Hüseyin Bal, *Alevî İslam Yolu*, İstanbul, 2004
- Hüseyin İlhan, *Alevîlik İnanç ve Kültürü*, İstanbul, 2005.
- Hüseyin Özcan, *Alevî/Bektâşî Kültürüne Bakışlar*, İstanbul 2003.
- Hüseyin Tuğcu, *Alevî-Bektâşî Kültüründe Şiirlerle Hz. Muhammed*, Ankara, 1996,
- Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt, İslam Tarihinde Ali-Fatıma Evladı*, İstanbul 2004.
- İ. Zeki Eyüboğlu, *Bütün Yönleriyle Bektâşîlik*, İstanbul 1990.
- İbrahim Arslanoğlu, *Şah İsmail Hatâyî ve Anadolu Hatâyîleri*, İstanbul 1992
- İrené Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar, Alevîlik-Bektaşîlik Araştırmaları*, çev., T. Alptekin, İstanbul 1993
- İsmail Özmen, *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*, I-V, Ankara 1998.
- Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, haz. O.Eğri, Ankara, 2007.
- M. Fuad Köprülü, “Bektâşîlik” md. *İA*, Ankara.
- M. Hayri Kırbaşoğlu, “Hz. Peygamber Tasavvurunun Dönüşümü: Paradigma’dan Paragon’a Paragon’dan Kozmik İlkeye”, *IV. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, 19-20 Nisan 2001, Isparta.
- M. Kamil eş-Şeybî, *es-Sıla Beyne’t-Tasavvuf ve Teşeyyü’*, 3. Baskı, Beyrut 1982.

- M. Saffet Sarıkaya, *XIII-XVI. Asır Anadolu'sunda Fütüvvetnâmelere Göre Dinî İnanç Motifleri*, Ankara 2002.
- ___, "Alevî-Bektaşî Kültüründe Hz. Muhammed (sav)", *V. Kutlu Doğum Sempozyumu*, SDÜ, Isparta, 19-20 Nisan 2002.
- ___, "Alevîlik ve Bektaşîliğin Ahilikle İlişkisi", *İslâmiyât Alevîliğinin Teolojisi*, c. VI, S. 3, Ankara, 2003.
- ___, "Şah İsmailî'in Şiirlerinde Hz. Ali", *Şah İsmail Hatayi Sempozyum Bildirileri*, Ankara 2004.
- M. Tefvik Oytam, *Bektaşîliğin İçyüzü*, 7.baskı, İstanbul 1979.
- M. Zeki, Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. baskı, İstanbul 1983.
- Mahmut Bozçalı, *Alevî Bektaşî Nefeslerinde Dinî Muhteva*, 2.baskı İstanbul, 2006.
- Mehmet Demirci, "Nûr-ı Muhammed", *DEÜİFD*, c.I, İzmir, 1983.
- Mehmet Eröz, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşîlik*, Ankara, 1990.
- Nejat Birdoğan, *Anadolunun Gizli Kültürü Alevîlik*, 3. Baskı, İstanbul 1995.
- Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik-Bektâşîlik (Abdal Musa Tekkesi Üzerine Bir Araştırma)*, Ankara 2006.
- Razavî, Muhammed b. Seyyid Alaaddin Hüseyin, *Fütüvvetnâme-i Kebîr*, Millet Ktb. Şer'iyeye 902; Bayezıt Ktb, Veliyyüddin Efendi, 3225.
- Seyid Hüseyin b. Seyid Gaybî, *Şerhu Hutbeti'l-Beyân,(İnceleme-Metin)*, haz. M.S. Sarıkaya, Isparta, 2004.
- Seyit Derviş Tur, *Erkânname, Alevîliğinin İslam'da Yeri ve Alevî Erkânları*, İstanbul, 2002.
- Şaban Çiftçi, *Günümüz Alevî-Bektaşî Kültüründe Hadis*, Süleyman Demirel Üniv. SBE (Basılmamış Doktora Tezi), Isparta, 2005.
- Şeyh Safiyeddin Erdebîlî, *Makâlât, Şeyh Safi Buyruğu*, haz. S. Kutlu-N. Parlak, İstanbul, 2008.
- Temel Yeşilyurt, "Alevî-Bektaşîliğin İnanç Boyutu", *İslâmiyât Alevîliğinin Teolojisi*, c. VI, S. 3, Ankara, 2003.
- Veli Baba Menâkıbnamesi*, haz. B.Noyan, 2. Baskı, İstanbul, 1996.
- Vîrânî Divanı ve Risalesi*, haz. A. A. Atalay Vaktidolu, İstanbul, 1998.
- Y. Murat Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği*, Ankara 2004.
- Y. Ziya Yörükân, "Anadolu Alevîleri Tahtacılar", *Daru'l-Fünûn İlahiyat Fak. Mec.*, sene 2, S. 8, 1928.
- Yemînî, Derviş Muhammed, *Fazîlet-nâme (Girişi-İnceleme-Metin)*, I-II, haz. Yusuf Tepeli, Ankara 2002.
- <http://www.aleviakademisi.de>
- <http://www.alevibektasi.org>
- <http://cemvakfi.org>
- <http://www.hubyar.org>
- <http://www.karacaahmet.com>
- <http://www.tahtacilar.com>